

โครงร่างของการศึกษา

จากการศึกษาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมของชุมชนในบทที่ผ่านมา นั้น มีทฤษฎี แนวความคิดและงานวิจัย ซึ่งสามารถนำไปใช้เป็นพื้นฐานได้ทั่วไป โดยสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมของชุมชนโดยทั่วไปได้ และสำหรับการศึกษาครั้งนี้จุดสนใจของการศึกษาคือชุมชนชนบทในจังหวัดชลบุรี ดังนั้นก่อนที่จะนำทฤษฎี แนวความคิด ตลอดจนงานวิจัยโดยทั่วไปมาใช้จะต้องนำมาปรับปรุงแก้ไข เพื่อให้เกิดความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพที่เป็นอยู่ของชุมชนชนบทในจังหวัดชลบุรี เพื่อให้การศึกษานี้เป็นไปอย่างถูกต้องและเชื่อถือได้ แต่ก่อนที่จะกำหนดโครงร่างของการศึกษานี้ จะต้องทำความเข้าใจต่อลักษณะของชุมชนชนบทโดยทั่วไปของจังหวัดชลบุรีก่อน

ลักษณะโดยทั่วไปของชุมชนชนบทในจังหวัดชลบุรี

ในส่วนนี้จะเป็นการอธิบายถึงชุมชนชนบทของจังหวัดชลบุรี ซึ่งโดยทั่วไปจะมีลักษณะไม่แตกต่างจากลักษณะของชุมชนชนบทในประเทศไทยมากนัก ทั้งนี้เพราะลักษณะของชนบทไทยส่วนใหญ่ประชาชนประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ทำให้ระบบสังคมของชนบทมีความคล้ายคลึงกันทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง แต่อาจจะมีส่วนอย่างภายในระบบย่อย ๆ ของสังคมที่แตกต่างกันไปตามลักษณะของชุมชน และสภาพแวดล้อมในแต่ละภาค รวมทั้งการมีวัฒนธรรมท้องถิ่นของตนเอง ซึ่งในที่นี้จะกล่าวถึงลักษณะของชุมชนชนบทในจังหวัดชลบุรีทางด้านนิเวศวิทยา ทางด้านเศรษฐกิจ ทางด้านสังคม และทางด้านการเมืองการบริหาร

ลักษณะทางนิเวศวิทยาของชุมชนชนบท (Ecology Aspect of The Rural Community)

1. ที่ตั้ง (location) ชุมชนชนบทในจังหวัดชลบุรีจะมีที่ตั้งที่ห่างจากชุมชนที่เจริญหรือเขตเมืองในระยะที่ไกลมากและไม่ไกลมากนัก ทั้งนี้เพราะระบบการคมนาคมของจังหวัดชลบุรีปัจจุบันเป็นไปอย่างสะดวกและทั่วถึง โดยส่วนใหญ่จะเป็นการคมนาคมทางถนน ลักษณะที่ตั้งของชุมชนชนบทจึงอยู่ตามแนวถนนและบริเวณรัศมีของถนน นอกจากนี้ยังมีชุมชนชนบทที่อยู่ห่างไกลออกไปตามบริเวณที่มีความอุดมสมบูรณ์ตามเชิงเขาหรือใกล้น้ำใกล้ทะเล

2. ลักษณะที่อยู่อาศัย (housing) ของเกษตรกรหรือชาวชนบทในจังหวัดชลบุรีนั้น แบ่งได้หลายลักษณะทั้งที่เป็นบ้านใต้ถุนสูง ซึ่งภายในบริเวณนอกจากตัวบ้านแล้วจะประกอบไปด้วยยุ้งข้าว กองฟาง คอกวัว คอกควาย บางครอบครัวเลี้ยงสุกร เป็ด ไก่ ไร่ได้ถุนบ้าน บริเวณบ้านมีพื้นที่กว้างขวาง ส่วนชุมชนที่มีความเจริญหรืออยู่ในเขตสุขาภิบาล อาคารบ้านเรือนจะทันสมัย เช่น เป็นบ้าน 2 ชั้น ครึ่งตึกครึ่งไม้ หรือเป็นบ้านตึก 1 หรือ 2 ชั้น ปะปนกันอยู่ทั่วไป นอกจากนี้ยังมีกระท่อมเล็ก ๆ กระจายอยู่ตามไร่อ้อย ไร่มันสำปะหลัง ซึ่งจะเป็นที่พักชั่วคราวของผู้ที่อพยพมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อมาเป็นลูกจ้างชั่วคราวในระหว่างฤดูเก็บเกี่ยวพืชผล ที่อยู่อาศัยโดยทั่วไปของชุมชนจะขยายตัวไปตามแนวนอน คือตามแนวที่ถนนตัดผ่าน

3. รูปแบบของการตั้งถิ่นฐาน (settlement patterns) ชุมชนชนบทของไทย โดยทั่วไปมีขนาดเล็ก และมีจำนวนครัวเรือนอยู่ระหว่าง 50-300 ครัวเรือน หรือประชากรประมาณ 300-1,500 คน ต่อ 1 หมู่บ้าน (Daranee Thavinpipatku 1983 : 52) ส่วนชุมชนชนบทของจังหวัดชลบุรี อาจแบ่งได้เป็นชุมชนขนาดเล็กและชุมชนขนาดใหญ่ (จากการศึกษา) ชุมชนขนาดเล็กจะมีครัวเรือนระหว่าง 30-300 ครัวเรือน หรือประชากรประมาณ 150-1,500 คน ชุมชนขนาดใหญ่ซึ่งมักจะอยู่ในเขตที่เจริญ หรืออยู่ในเขตสุขาภิบาลจะมีครัวเรือนระหว่าง 300-600 หลังคาเรือน หรือมากกว่านี้* และมีประชากรประมาณ

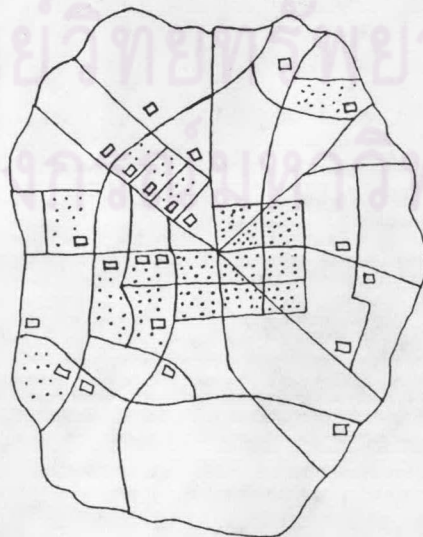
* บางชุมชนมีครัวเรือน 1,000 ครัวเรือนขึ้นไปและมีประชากรถึง 5,000 คนขึ้นไป แต่ยังคงอยู่ในระดับสุขาภิบาลเท่านั้น (จากการศึกษา)

1,500-3,000 คน สำหรับลักษณะของการตั้งถิ่นฐานในชนบทของจังหวัดชลบุรีมีทั้งในรูปที่มีได้ มีการวางแผนล่วงหน้า (unplanned settlement) ถ้าเป็นชุมชนชนบทดั้งเดิม ส่วนชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่จะมีลักษณะซึ่งมีการวางแผน (planned settlement) เช่น บริเวณที่ถนนตัดใหม่ คือ ถนนสุขุมวิทอ้อมตัวเมืองหรือบางชุมชนซึ่งมีหมู่บ้านจัดสรรของเอกชน เป็นต้น และถ้าจะแบ่งลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนชนบทในจังหวัดชลบุรีในเชิงมนุษย์นิเวศวิทยา ซึ่งแบ่งเป็น 3 ลักษณะคือ ลักษณะการรวมกลุ่ม (cluster) ลักษณะกระจัดกระจาย (scattered) และการตั้งถิ่นฐานตามแนวเส้นตรงหรือเส้นทางคมนาคม (line) ตามรูป 3.1, 3.2 และ 3.3

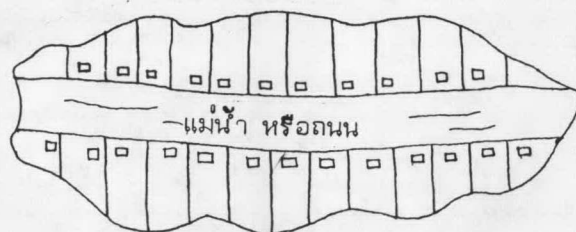
ภาพ 3.1 cluster settlement

ภาพ 3.2 scattered settlement or disperse

ภาพ 3.3 line settlement

จะเห็นได้ว่า ชุมชนชนบทในจังหวัดชลบุรีจะมีทั้ง 3 ลักษณะคือ การรวมกลุ่ม ซึ่งมักจะเป็นการตั้งถิ่นฐานในแบบที่มีได้มีการวางแผนล่วงหน้า ลักษณะเด่นของรูปแบบนี้คือ มีการตั้งบ้านเรือนรวมกันเป็นกลุ่มบนพื้นที่ที่มีความสะดวกสบายอันได้แก่ ชุมชนบริเวณริมทะเลทางทิศตะวันตกและบริเวณเนินเขาทางด้านเหนือและตะวันออก ส่วนรูปแบบกระจัดกระจาย ซึ่งมีลักษณะเด่นคือ คราวเรือนซึ่งกระจัดกระจายอยู่รอบ ๆ ย่านชุมชนอันเป็นที่ตั้งวัด โรงเรียน ร้านค้า หรือตลาด หรือศูนย์กลางการบริการของรัฐ ฯลฯ โดยบ้านเรือนที่กระจัดกระจายอยู่นั้น จะตั้งอยู่บนพื้นที่ไร่นาของแต่ละครอบครัว ทั้งนี้เพื่อความสะดวกในการทำมาหากิน ชุมชนลักษณะนี้ก็มีในจังหวัดชลบุรีเพราะชลบุรีนั้นมีพื้นที่ประมาณร้อยละ 71 (สำนักงานสรรพากร จังหวัดชลบุรี : 2526) ของพื้นที่เป็นพื้นที่เพาะปลูกข้าว และพืชไร่อื่น ๆ เช่น อ้อย มันสำปะหลัง มะพร้าว ถั่วลิสง สับปะรด ข้าวโพด ฯลฯ ส่วนในรูปแบบที่สาม คือ การตั้งบ้านเรือนเรียงรายตามเส้นทางคมนาคมนั้น ปัจจุบันชุมชนชนบทในชลบุรีจะพบลักษณะนี้เหมือนกัน เพราะการขยายตัวของเส้นทางคมนาคมเข้าสู่พื้นที่ชนบทโดยเฉพาะถนนเลียบตามชายทะเล ทำให้บ้านเรือนของประชาชนขยายไปตามแนวถนนเหล่านี้ด้วย

ลักษณะทางด้านเศรษฐกิจของชุมชนชนบท (Economic Aspect of the Rural Community)

เศรษฐกิจของชุมชนชนบทของจังหวัดชลบุรีนั้นขึ้นอยู่กับภาคการเกษตรกรรม ทั้งนี้เพราะชาวชนบทซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ของจังหวัดมีอาชีพหลักคือ ทำการเพาะปลูกข้าวและพืชไร่ต่าง ๆ เศรษฐกิจของชนบทจึงขึ้นอยู่กับผลผลิตทางด้านเกษตรเป็นสำคัญ พืชเศรษฐกิจที่สำคัญก็คือ ข้าว อ้อย น้ำตาล มันสำปะหลัง ถั่วลิสง ข้าวโพด สับปะรด ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีการปลูกไม้ผลยืนต้น เช่น มะพร้าว ยางพารา มะม่วง เป็นต้น อาชีพที่สำคัญของชาวชนบทอีกอย่าง

หนึ่งคือการทำประมงชายฝั่งซึ่งทำในลักษณะของการประมงเชิงยังชีพ มีใช้เชิงพาณิชย์แต่อย่างใด

ระบบเศรษฐกิจในชนบทโดยทั่วไปนั้น แต่เดิมเป็นเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง

(subsistence economy) คือครอบครัวเป็นทั้งหน่วยที่ทำการผลิตและบริโภค การปลูกข้าวก็จะปลูกเพียงเพื่อบริโภคภายในครัวเรือนเท่านั้น และระบบการแลกเปลี่ยนจะเป็นแบบของแลกเปลี่ยน (barter system) ปัจจุบันเมื่อระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้าแพร่กระจายจากชุมชนเมืองเข้าสู่ชุมชนชนบท ทำให้ข้าวและพืชไร่บางชนิดกลายเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญ การปลูกข้าวและพืชไร่ก็จะไม่ทำเพียงเพื่อการบริโภคภายในครัวเรือนอีกต่อไป แต่จะทำเพื่อการค้าและผลิตเป็นจำนวนมากขึ้น ในจังหวัดชลบุรีก็เช่นกันการเพาะปลูกข้าวและพืชไร่ เช่น มันสำปะหลัง อ้อยน้ำตาล ข้าวโพด สับปะรด ฯลฯ ก็จะทำเพื่อการค้าโดยเป็นวัตถุดิบป้อนให้กับโรงงานอุตสาหกรรมแปรรูปผลิตผลทางการเกษตร เช่น โรงงานทำผลไม้กระป๋อง ฯลฯ ซึ่งตั้งกระจายอยู่ทั่วไปในจังหวัด แต่ด้วยลักษณะของการทำการเกษตรของชาวชนบทยังคงต้องพึ่งพาธรรมชาติอยู่มากเช่น ฝนฟ้าตามฤดูกาล ความชุ่มชื้นของภูมิอากาศ แหล่งน้ำ โดยเฉพาะในจังหวัดชลบุรีมีแหล่งน้ำน้อยมาก ต้องอาศัยระบบชลประทาน ซึ่งก็ยังไม่ครอบคลุมพื้นที่ ทำให้ผลผลิตที่ได้ไม่ค่อยแน่นอน นอกจากนี้การทำการเกษตรเป็นประเภทไร่นาขนาดเล็ก ประกอบกับชาวชนบทค่อนข้างขาดแคลนเงินทุนที่จะนำไปหมุนเวียนหรือลงทุนทางการเกษตร เช่น การใช้เครื่องจักรกล เครื่องผ่อนแรง หรือเทคนิควิธีการใหม่ ๆ เพื่อเพิ่มผลผลิต ทำให้ผลผลิตต่อไร่ต่ำ อีกทั้งระบบการตลาดที่ทำให้ผลผลิตทางการเกษตรยังคงตกอยู่ที่อิทธิพลของพ่อค้าคนกลาง ซึ่งมีอำนาจในการกำหนดราคาผลผลิตเป็นสาเหตุให้ราคาพืชผลค่อนข้างต่ำ ประกอบกับพืชผลทางการเกษตรเสียหายได้ง่าย ทำให้ไม่สามารถรอเวลาเพื่อให้ได้ราคาที่เหมาะสม ผลที่ตามมาคือ เกษตรกรมีรายได้ต่ำ ทำให้อำนาจในการซื้อลดลง ดังนั้นจะเห็นได้ว่า นอกจากการทำการเพาะปลูกเป็นอาชีพหลักแล้ว ชาวชนบทมักจะทำการเลี้ยงสัตว์ควบคู่ไปด้วย เช่น เลี้ยงเป็ด ไก่ และสุกร เพื่อการค้าและเพื่อการบริโภค ในจังหวัดชลบุรีนั้นถึงแม้จะขาดน้ำ คลอง บึง แต่ประชาชนเลี้ยงเป็ดพันธุ์ไข่ไว้บนบก ซึ่งสามารถก่อให้เกิดกระแสเงินทุนหมุนเวียนในท้องตลาดสูงมาก นอกจากนี้ยังมีการปลูกพืชผักสวนครัวโดยทั่วไปเพื่อใช้ในการบริโภค แต่การปลูกผักของจังหวัดชลบุรีไม่พอเลี้ยงตนเอง ทั้งนี้เพราะขาดแคลนแหล่งน้ำ

ถึงแม้ว่าระบบเศรษฐกิจของหมู่บ้านจะเปลี่ยนแปลงไป แต่การแลกเปลี่ยนอาหารและการบริการระหว่างหมู่บ้านยังคงมีอยู่ ทั้งนี้เพราะคนในหมู่บ้านจะเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กันด้วยระบบเครือญาติ (Kinship) หรือจากการแต่งงาน แม้แต่ในการเพาะปลูกข้าวก็ยังคงมีการแลกเปลี่ยนแรงงานระหว่างกัน โดยเฉพาะในช่วงที่ต้องการแรงงานเป็นจำนวนมากเพื่อให้ทันต่อฤดูกาล เช่นในระยะที่ทำการเพาะปลูก เก็บเกี่ยวพืชผล และนวดข้าวซึ่งมักจะตรงกัน ก็จะใช้วิธีแลกเปลี่ยนแรงงาน หรือเรียกว่าการลงแขก* หรือเอาแรง และเมื่อพ้นจากช่วงนี้แล้วก็จะว่างจากการปลูกข้าว ก็จะมีการปลูกพืชฤดูแล้ง เช่น ถั่วลิสง ในพื้นที่ที่มีน้ำเพียงพอ เช่น บริเวณที่ได้รับน้ำจากระบบชลประทาน เพื่อเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว

ในด้านของการจัดการนั้นในชนบทจะไม่มีการแบ่งแรงงาน (division of labour) อย่างชัดเจน การแบ่งงานจะแบ่งในลักษณะของผู้ชาย ผู้หญิง เด็ก ความแตกต่างในด้านเพศและอายุจะกำหนดว่าใครจะทำอะไร ซึ่งสมาชิกจะรู้และเข้าใจในงานของตนเป็นอย่างดีว่าจะต้องทำหน้าที่อย่างไรภายในครอบครัว

ปัจจุบันสังคมชนบทของจังหวัดชลบุรีนั้นยังคงเป็นสังคมเกษตรกรรม แต่เป็นสังคมเกษตรกรรมที่ได้รับการพัฒนาทางด้านต่าง ๆ ค่อนข้างมากไม่ว่าจะเป็นทางด้านเทคโนโลยีหรือวิชาการต่าง ๆ ที่จะเอื้ออำนวยต่อการทำการเกษตร เพื่อที่จะเสริมสร้างให้เกิดอุตสาหกรรมทางการเกษตรที่ต่อเนื่อง ดังนั้นกิจกรรมหลักทางด้านเศรษฐกิจของชาวชนบทจะเกี่ยวข้องกับ การเพาะปลูกเป็นสำคัญ เช่นการคัดเลือกพันธุ์พืชเพื่อความเหมาะสมของพื้นที่หรือเพื่อให้ผลผลิตเพิ่มขึ้น จะหาแรงงานจากแหล่งไหน จะขายข้าวหรือผลผลิตทางการเกษตรเมื่อไร จึงจะได้ราคาที่เหมาะสม และสามารถสร้างอำนาจทางการต่อรองราคาจากผู้ซื้อได้และจะขายให้กับใคร ที่ไหน เป็นต้น

---

* การลงแขก หมายถึง การร่วมมือระหว่างเครือญาติและชาวบ้านอื่น เมื่อเกิดความจำเป็นที่ต้องดำนา เกี่ยวข้าว และนวดข้าวให้ทันการ มิฉะนั้นจะเกิดผลเสียหาย บางท้องถิ่นจะเรียกว่า "เอาแรง" หรือ "นาวาน" การลงแขกได้แก่ลงแขกดำนา ลงแขกเกี่ยวข้าว เป็นต้น

ลักษณะทางด้านสังคมของชุมชนชนบท (Social Aspect of the Rural Community)

ในด้านสังคมชนบทไทยกิจกรรมในชีวิตของคนชนบทจะเกี่ยวข้องกับศาสนาตั้งแต่เกิดจนตาย การปฏิบัติศาสนกิจของชาวชนบทจะเน้นในเรื่องพิธีกรรมมากกว่าหลักธรรมคำสอนของศาสนา และชาวไทยร้อยละ 95 ของประเทศนับถือศาสนาพุทธ ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ รวมทั้งการเผยแพร่หลักธรรมคำสอนต่าง ๆ ต่อประชาชน บทบาทของวัดนั้นมีทั้งเรื่องของทางโลกและทางธรรม เดิมนั้นวัดมีบทบาทในการให้การศึกษาแก่ชาวชนบท ซึ่งจะเห็นได้จากโรงเรียนในชนบทมักตั้งอยู่ที่วัด หรือไม่ก็อาศัยศาลาวัด ดังนั้นวัดจึงเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันการศึกษาในชนบทไทย นอกจากนี้วัดยังเป็นศูนย์รวมข่าวสาร ศูนย์รวมความคิด การพบปะสังสรรค์ เป็นศูนย์รวมของวัฒนธรรมในชนบท เป็นสถานที่ที่ใช้ประกอบพิธีการต่าง ๆ เช่น จัดงานเทศกาลต่าง ๆ เช่น งานสงกรานต์ งานเข้าพรรษา ออกพรรษา งานทอดกฐิน ฯลฯ และงานเฉลิมฉลองอื่น ๆ ซึ่งจะจัดกันขึ้นในบริเวณ "ลานวัด" หรือ "ศาลาวัด" กิจกรรมที่สำคัญอีกประการหนึ่งซึ่งมักจะทำกันที่วัดก็คือ การประชุมประชาชนเพื่อแจ้งข่าวสารหรือการแนะนำสิ่งต่าง ๆ ของทางราชการ หรือใช้เป็นที่จัดให้มีการเลือกตั้งตั้งแต่ระดับหมู่บ้านจนถึงจังหวัด

ศาสนาพุทธนั้นมีอิทธิพลต่อการประกอบอาชีพของชาวชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พุทธศาสนาซึ่งมีข้อห้ามมิให้ฆ่าสัตว์ตัดชีวิตเพราะถือว่าเป็นบาป ฉะนั้นคนไทยส่วนใหญ่จึงไม่นิยมทำอาชีพเลี้ยงสัตว์เพื่อฆ่า แต่จะเลี้ยงไว้เพื่อใช้งาน นอกจากนี้ในหมู่บ้านชนบทของไทย ยังมีความเชื่อเรื่องผี สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และสิ่งเหนือธรรมชาติอยู่มาก และจะทำพิธีกรรมตามความเชื่อเพื่อก่อให้เกิดความสุขหรือเพื่อผลผลิตทางการเกษตร ทั้งนี้เพราะความไม่แน่นอนของสภาพทางดินฟ้าอากาศทำให้ชาวชนบทต้องสร้างความเชื่อมั่นทางจิตใจขึ้น ซึ่งความเชื่อต่าง ๆ เหล่านี้มีบทบาทในชีวิตประจำวันของชาวชนบทพอ ๆ กับพุทธศาสนา

แต่ปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบททำให้บทบาทและความสำคัญของวัดเริ่มลดลง เพราะการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ ทำให้ประชาชนไม่มีเวลาไปร่วมกิจกรรมทางศาสนาเหมือนเดิม และการศึกษาได้แยกจากวัดไปขึ้นกับโรงเรียน ความเจริญต่าง ๆ รวมทั้งเทคโนโลยีต่าง ๆ ซึ่งเข้าสู่ชนบทมากขึ้น แหล่งบันเทิงในรูปแบบต่าง ๆ และสถานที่ที่ชาวชนบท

จะใช้พบปะสังสรรค์กันมีมากขึ้น ทำให้งานประจำหรือกิจกรรมของวัดลดลง วัดในชนบทขาดผู้ดูแลรักษาหรือขาดผู้สืบศาสนา ทำให้ขาดผู้นำและสิ่งจูงใจที่จะได้รับความร่วมมือจากชาวบ้าน

ครอบครัว ครอบครัวชนบทไทยเป็นครอบครัวขยาย (extended family) ซึ่งจะมีสมาชิกจำนวนมากประกอบด้วย พ่อ แม่ ลูก และเครือญาติ ถ้าไม่รวมอยู่ในบ้านเดียวกัน ก็มักจะอยู่ในบริเวณเดียวกัน คนในครอบครัวครึ่งหนึ่งเป็นเด็กและคนชรา การที่ครอบครัวมีสมาชิกมากเนื่องมาจากสังคมเกษตรกรรมซึ่งต้องการแรงงานมาก มาตรฐานการครองชีพและระดับการศึกษาค่อนข้างต่ำ ไม่มีความรู้ในเรื่องการวางแผนครอบครัว สังคมชนบทจึงมีอัตราเกิดค่อนข้างสูง และเมื่อมีการแต่งงานก็มักจะนำภรรยาหรือสามีเข้ามาอยู่ในครอบครัวเพื่อใช้แรงงานในการเพาะปลูก แต่นิยมเข้าไปอยู่กับครอบครัวของฝ่ายหญิง (Matrilocal) มากกว่า การแต่งงานก็จะเป็นแบบผัวเดียว เมียเดียว (Monogamy) นอกจากนี้แล้วสังคมชนบทไทยนั้นให้ความเคารพต่อผู้อาวุโสและจะนำเข้ามาารวมเป็นสมาชิกในครอบครัวด้วย เพราะถือว่าเป็นหน้าที่ของลูกหลาน ซึ่งจะต้องดูแลบิดา-มารดาในยามชรา ความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวนั้น จะเป็นแบบปฐมภูมิ ซึ่งมีความใกล้ชิดสนิทสนม การทำงานเกษตรกรรมก็จะช่วยกันทำงาน ครอบครัวในชนบทจะมีลักษณะเป็นสถาบันเบ็ดเสร็จ (All-inclusive Institution) คือเป็นทั้งหน่วยผลิตและหน่วยบริโภค หน่วยการปกครอง หน่วยการศึกษา หน่วยสันตนาการ และหน่วยพิธีการ การเป็นหน่วยผลิตและหน่วยบริโภคก็คือ เมื่อชาวชนบทได้รับผลิตผลจากการเกษตร ก็จะแบ่งส่วนหนึ่งไว้บริโภคในครอบครัว อีกส่วนขายเพื่อเป็นรายได้ครอบครัวไว้สำหรับซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคหรือเครื่องใช้ไม่สอย ถ้ามีรายได้มากก็จะเก็บออมไว้ใช้ในยามเจ็บไข้หรือการทำบุญตามประเพณีนิยมเช่น บวชพระ ทอดกฐิน และทำบุญ ครอบครัวเป็นหน่วยของการปกครอง เนื่องจากสมาชิกจำนวนมากการปกครองจึงต้องเข้มแข็ง หัวหน้าครอบครัวซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นสามีหรือบิดาจะมีอำนาจในการบังคับบัญชาสมาชิกครอบครัวซึ่งเรียกว่า ครอบครัวแบบปิตาริปัตย์ (Patriarchal Family) ซึ่งการปกครองส่วนมากจะเป็นเรื่องของความประพฤติ และอาชีพของครอบครัว ครอบครัวเป็นหน่วยของการศึกษา บทบาทนี้เป็นบทบาทที่สำคัญของครอบครัวในสังคมชนบท คือ การอบรมให้สมาชิกของครอบครัวได้เรียนรู้ระเบียบของสังคม ขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยม ความเชื่อ และที่สำคัญคือเรียนรู้วิธีการทำมาหากินตามแบบฉบับของบรรพบุรุษ ซึ่งจะเป็นการศึกษาแบบอรูปนัย (Informal Education) คือเรียน

จากประสบการณ์ ดังนั้น ครอบครัวใดเป็นชาวนา บุตรหลานก็มักจะเป็นชาวนาด้วย ถ้าไม่มีโอกาสได้รับการศึกษาต่อหลังจากเรียนจบการศึกษาภาคบังคับคือ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 แล้ว แต่ถ้าครอบครัวใดมีแรงงานเพียงพอ และมีค่าใช้จ่ายเพียงพอสำหรับการจัดการศึกษาให้ลูก โอกาสที่จะเปลี่ยนอาชีพของสมาชิกในครอบครัวก็จะมีมากขึ้น ซึ่งส่วนมากชาวชนบทนั้นมีความคาดหวังที่จะให้บุตรหลานเข้ารับราชการ เพราะถือว่ามิสถาภาพทางสังคมสูง และเป็นการนำเกียรติยศและชื่อเสียงมาสู่ครอบครัว โดยเฉพาะอาชีพครู บทบาทสุดท้ายของครอบครัวก็คือการเป็นหน่วยพิธีการและสันตนาการนั้น ชาวชนบทนิยมใช้บ้านของตนเป็นที่ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น แต่งงาน ฉลองนาค ทำบุญตามประเพณีทางศาสนา แม้กระทั่งการตั้งศพ

การพบปะสังสรรค์ของสมาชิกในสังคมชนบท จะเข้าไปในลักษณะของกลุ่มปฐมภูมิ (Primary Group) ทั้งนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากสมาชิกของสังคมชนบทมีจำนวนไม่มากนัก ทำให้รู้จักคุ้นเคยกันเป็นอย่างดี ประกอบกับชาวชนบทส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำให้มีความสนใจในเรื่องเดียวกันคืองานเกษตรกรรมและมีความร่วมมือกันเป็นอย่างดี เพราะสภาพของงานเกษตรเปิดโอกาสให้สมาชิกของสังคมร่วมทำงานกันอย่างใกล้ชิด เช่น การเกี่ยวข้าว ฯลฯ นอกจากนั้นสภาพธรรมชาติเช่น ฝน ภูมิอากาศ น้ำ ยังส่งผลกระทบต่อชาวชนบทเหมือนกัน ปีใดฝนฟ้าดีผลผลิตก็งอกงามทั่วหน้า ปีใดฝนแล้งก็เสียหายเหมือนกัน สภาพเหล่านี้ทำให้เกิดการหลอมจิตใจและผลประโยชน์ของชาวชนบทเข้าด้วยกัน สภาพทางภูมิศาสตร์อันได้แก่ อาณาเขตจำกัด การติดต่อกับสังคมภายนอกลำบากทำให้สัมพันธ์ภาพของสมาชิกแน่นแฟ้น และมีความสนใจเฉพาะเรื่องราวในสังคมของตนเท่านั้น

วัฒนธรรมและประเพณี ในชนบทนั้นมีวัฒนธรรมแบบเดียวกัน (Homogeneous culture) ทั้งนี้เพราะมีผู้อาวุโสสั่งสอน และถ่ายทอดความรู้มายังรุ่นลูกหลาน จึงทำให้มาตรฐานของความประพฤติเป็นแบบเดียวกัน เช่น ทางด้านความรู้สึกนึกคิด ความสนใจ พฤติกรรม ความเชื่อ ค่านิยม และความศรัทธาในแบบเดียวกัน เมื่อมีการแสดงพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานและค่านิยมของชุมชน ก็จะมีการกล่าวขวัญและรู้กันไปทั้งชุมชน ซึ่งในชนบทจะมีการควบคุมทางสังคมอย่างไม่เป็นทางการอย่างเข้มแข็ง ซึ่งจะขึ้นอยู่กับวิถีประชา (folkway) และจารีตประเพณี (mores) มากกว่าการควบคุมด้วยกฎหมายของบ้านเมือง

(law) ซึ่งจะมีอยู่ในสังคมเมือง ทั้งนี้เพราะชนบทนั้นขาดแคลนเจ้าหน้าที่ตำรวจที่จะจัดการ ให้เป็นไปตามกฎหมาย ดังนั้นในบางเรื่อง เช่น การป้องกันอาชญากรรม โจรผู้ร้าย ชาวชนบทก็จะร่วมมือกันจัดการด้วยตนเอง

ในจังหวัดชลบุรีนั้น มีประเพณีซึ่งตกทอดมาถึงปัจจุบันคือ "ประเพณีวิ่งควาย" ซึ่งจะมีขึ้นในวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 11 ในเวลาที่ข้าวกล้าและพืชพันธุ์ในไร่นากำลังให้ดอกผล โดยจะนำควายและวัวมาตกแต่งให้สวยงามและนำไปที่วัด มีการประกวดความสมบูรณ์ของวัวควาย และมีการแข่งวิ่งควาย ประเพณีให้ถึงความสามัคคีและความสนุกสนานและแสดงถึงความสำคัญของสัตว์ที่มีบทบาทอย่างยิ่งต่อการเพาะปลูก ประเพณีนี้ปัจจุบันยังคงมีอยู่ในอำเภอเมืองชลบุรี อำเภอบ้านบึง และอำเภอบ่อทอง

ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ขนบธรรมเนียมประเพณี ประเพณีและวัฒนธรรมส่วนใหญ่จะคล้ายคลึงกันทั้งจังหวัด เช่น การทำบุญวันธรรมสวนะ วันสารท วันตรุษสงกรานต์ ฯลฯ แต่บางท้องถิ่นมีประเพณีอื่น ๆ ที่แตกต่างกันไป เช่น ประเพณีวันไหล และวันกองข้าว ซึ่งถือปฏิบัติในวันที่ 8-9 เมษายนของทุกปี ประเพณีนี้มีในกิ่งอำเภอกะสีซึ่ง และประเพณีกินเจ และประเพณีวันตรุษจีนของชาวอำเภอบ้านบึง เป็นต้น

ลักษณะทางการบริหารของหมู่บ้าน (Administrative Aspect of the Village)

สถาบันทางการปกครองที่เข้าไปมีบทบาทต่อชีวิตของชาวชนบท อาจกล่าวได้ว่ามีลักษณะต่าง ๆ ดังนี้ คือ ราชการบริหารส่วนภูมิภาค, ราชการบริหารส่วนท้องถิ่น และการจัดคณะกรรมการหมู่บ้านในรูปต่าง ๆ การบริหารส่วนภูมิภาคจะแบ่งเขตการปกครองออกเป็นจังหวัดซึ่งปัจจุบันประเทศไทยมี 73 จังหวัด และในแต่ละจังหวัดจะแยกย่อยเป็นอำเภอหรือกิ่งอำเภอ ตำบล หมู่บ้าน ในระดับจังหวัดจะมีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นหัวหน้า และมีหัวหน้าส่วนราชการต่าง ๆ ซึ่งเป็นตัวแทนของกระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ ที่ส่งไปจากส่วนกลางไปประจำในแต่ละจังหวัด ในระดับอำเภอมีนายอำเภอเป็นหัวหน้า และมีหัวหน้าส่วนราชการระดับอำเภอจากกระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ ส่งไปประจำหน้าที่บริการแก่ประชาชน งานในระดับ

อำเภอต้องขึ้นอยู่กับจังหวัด และการปฏิบัติงานในระดับอำเภอก็ต้องอาศัยกำนัน ซึ่งเป็นหัวหน้าระดับตำบล และผู้ใหญ่บ้านเป็นกำลังสำคัญในการบริหารของรัฐไปถึงมือประชาชนในชนบท ผู้ว่าราชการจังหวัดและนายอำเภอ จะได้รับการสั่งการจากกระทรวงมหาดไทยและจะสืบต่อไปยังเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น ตามความเห็นชอบของนโยบายจากรัฐบาลกลาง ส่วนกำนันและผู้ใหญ่บ้านนั้น จะมาจากการเลือกตั้งของประชาชนในท้องถิ่นนั้น ๆ โดยมีกำนัน 1 คนต่อ 1 ตำบล และผู้ใหญ่บ้าน 1 คนต่อ 1 หมู่บ้าน แต่กำนันจะมีตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านใน 1 หมู่บ้านด้วยและการเลือกกำนันจะเลือกจากผู้ใหญ่บ้านอีกต่อหนึ่ง ซึ่งการเลือกตั้งกำนันหรือผู้ใหญ่บ้านนี้จะต้องได้รับการอนุมัติจากนายอำเภอท้องถิ่นก่อน กำนันจะมีหน้าที่เกี่ยวกับทะเบียนต่าง ๆ เช่น การเกิด การตาย การย้ายที่อยู่ของราษฎร ทะเบียนสัตว์พาหนะต่าง ๆ และมีหน้าที่บำรุงรักษาสร้างเสริมความเจริญภายในท้องถิ่น เก็บภาษีอากร และหน้าที่อื่นที่ได้รับมอบหมาย เช่น แดงนโยบายของรัฐ เป็นต้น ผู้ใหญ่บ้านจะมีหน้าที่ดูแลความทุกข์สุขของราษฎรในหมู่บ้าน และเป็นตัวแทนของส่วนราชการต่าง ๆ ตามที่ได้รับมอบหมาย ทั้งกำนันและผู้ใหญ่บ้านนั้นจะไม่ได้ทำงานเต็มตามเวลาราชการ แต่จะต้องทำงานต่อเนื่องกันไปตลอดเวลา โดยที่กำนันและผู้ใหญ่บ้านเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นชาวนา และจะปฏิบัติหน้าที่ควบคู่ไปด้วย ทั้งนี้เพราะเงินเดือนซึ่งได้รับจากกระทรวงมหาดไทยเป็นจำนวนไม่มากนัก อาจกล่าวได้ว่า กำนันและผู้ใหญ่บ้านนั้นเป็นสื่อกลางที่สำคัญ ซึ่งเชื่อมโยงระหว่างราชการบริหารส่วนภูมิภาคระดับอำเภอกับราษฎรในท้องถิ่น เพื่อนำบริการของรัฐไปสู่ประชาชน และนำความประสงค์ของประชาชนรายงานให้เจ้าหน้าที่ของรัฐหรือทางราชการทราบ เพื่อพิจารณาดำเนินการต่อไปในอันที่จะอำนวยประโยชน์สุขแก่ประชาชน

ราชการบริหารส่วนท้องถิ่นมีอยู่หลายรูปแบบ แต่ที่เกี่ยวข้องกับชาวชนบทคือ องค์การบริหารส่วนจังหวัด และสุขาภิบาล องค์การบริหารส่วนจังหวัดมีอยู่ทุกจังหวัด ซึ่งอาจแยกงานเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายบริหารมีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นหัวหน้ารับผิดชอบ ฝ่ายนิติบัญญัติมีสภาจังหวัด มีสมาชิกสภาจังหวัด ซึ่งมาจากการเลือกตั้งของประชาชนในแต่ละอำเภอเข้ามาทำหน้าที่คอยควบคุมการบริหารระดับจังหวัด การจัดตั้งองค์การบริหารส่วนจังหวัด มีจุดประสงค์เพื่อให้ประชาชนในจังหวัดได้มีส่วนรับผิดชอบ และควบคุมการดำเนินงานด้านบริหารสาธารณะต่าง ๆ ในท้องถิ่นของตน แต่ในทางปฏิบัติแล้วประชาชนควบคุมได้น้อยมาก เพราะผู้ว่าราชการจังหวัด ซึ่งเป็นนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดมาจากการแต่งตั้งจากส่วนกลาง ส่วนผู้แทนซึ่ง

ทำหน้าที่ในสภาจังหวัดเป็นเพียงคอยรับทราบงานที่ผู้ว่าราชการจังหวัดปฏิบัติไปแล้วเท่านั้น

สุขาภิบาลจัดตั้งขึ้นในท้องถิ่นชุมชนขนาดกลางที่มีความสำคัญรองลงมาจากเทศบาล แต่มีความสมบูรณ์ทางด้านโครงสร้างและการลงทุนน้อยกว่าเทศบาล การจัดตั้งสุขาภิบาลตาม พ.ร.บ. สุखाภิบาล มิได้วางหลักเกณฑ์ละเอียดไว้ เพียงแต่บัญญัติไว้สั้น ๆ ว่า "เมื่อท้องถิ่นใด มีสภาพอันสมควรยกฐานะเป็นสุขาภิบาลให้จัดตั้งท้องถิ่นนั้น ๆ เป็นสุขาภิบาล"* การจัดตั้งจะอยู่ในดุลยพินิจของกระทรวงมหาดไทย ซึ่งมี 2 กรณี คือ ท้องถิ่นที่เป็นที่ตั้งของที่ว่าการอำเภอหรือกิ่งอำเภอที่มีได้เป็นเทศบาล จะเป็นสุขาภิบาล และท้องถิ่นอื่นซึ่งเป็นชุมชนหรือตลาดมีร้านค้า ประมาณ 100 ห้อง หรือมีประชากรประมาณ 1,500 คน และมีรายได้สูงกว่ารายจ่ายสามารถ จัดบริการตามอำนาจหน้าที่ของสุขาภิบาลได้ (กรมการปกครอง 2525 : 981) สุขาภิบาล จะทำหน้าที่เกี่ยวกับการทำนุบำรุงท้องถิ่นให้เจริญขึ้น และจัดการบริการสาธารณะที่จำเป็นบางอย่าง เจตนารมณ์ของกฎหมายสุขาภิบาลนั้นต้องการให้มีทั้งผู้ที่ราษฎรเลือกตั้งและข้าราชการ ระดับต่าง ๆ ร่วมกันดำเนินงานเพื่อฟื้นฟูหลักการปกครองตนเองบางส่วนให้สอดคล้องกับระบบ แนวทางของข้าราชการประจำ แต่การแต่งตั้งคณะกรรมการซึ่งเกือบทั้งหมดเป็นข้าราชการ ส่วนภูมิภาค ทำให้ลักษณะการเข้าร่วมของประชาชนมีน้อย และขาดอิสระในการดำเนินงาน ทั้งนี้เพราะ การบริหารงานของสุขาภิบาลมักจะเป็นไปตามความคิดเห็นของข้าราชการส่วนใหญ่ เพราะมีจำนวนมากกว่า ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ถึงแม้จะมีการจัดการปกครองท้องถิ่นในรูปนี้มากกว่า 30 ปีแล้ว แต่ก็ยังไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ทั้งนี้เพราะสุขาภิบาลนั้นมีปัญหาทางด้านงบประมาณไม่เพียงพอต้องอาศัยเงินอุดหนุนจากรัฐบาลกลางเพื่อดำเนินการ นอกจากก็มีด้านโครงสร้าง การบริหารงาน บุคลากร ตลอดจนความสัมพันธ์กับรัฐบาลกลาง สุขาภิบาลบางแห่งจึง ไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้เต็มที่ประกอบกับการขาดอิสระในการดำเนินงาน ทำให้บทบาทของ สุขาภิบาลมีน้อย ทั้งที่เป็นการบริหารส่วนท้องถิ่นที่ใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด

* จาก พ.ร.บ. สุขาภิบาล พ.ศ. 2495 มาตรา 4

นอกจากการบริหารส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่นแล้วในชนบทยังมีการจัดคณะกรรมการหมู่บ้านในรูปต่าง ๆ เช่น คณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน (กพม.) คณะกรรมการศึกษา คณะกรรมการวัด คณะกรรมการสภาตำบล กลุ่มเกษตรกร กลุ่มเยาวชน กลุ่มยุวเกษตรกร กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้เลี้ยงไก่ เลี้ยงโค เลี้ยงสุกร คณะกรรมการสภาตำบล กลุ่มสหกรณ์ต่าง ๆ ฯลฯ กลุ่มเหล่านี้ถือว่าเป็นกลุ่มผลประโยชน์หรือกลุ่มผลักดัน เป็นกลุ่มที่ฝึกหัดการทำงานร่วมกัน ที่จะฝึกพัฒนาการเมืองขึ้นพื้นฐานในระบอบประชาธิปไตย

การเชื่อมโยงกับระบบใหญ่หรือศูนย์กลาง

โดยทั่วไปแล้ว หมู่บ้านจะเชื่อมโยงหรือมีการติดต่อกับระบบที่ใหญ่กว่าได้ 2 ทาง คือ เป็นส่วนหนึ่งของการบริหารในระดับชาติ และเป็นตลาดสำหรับการลงทุนด้านสินค้าเกษตรและเป็นผู้บริโภคสินค้าจากโรงงาน ในด้านแรกนั้นหมู่บ้านจะถูกกำหนดนโยบายโดยรัฐบาล ซึ่งจะกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในรูปแบบประจำคือมีแบบแผน และรูปแบบเฉพาะหน้าหรือวางแผนชั่วคราว ในการวางแผนพัฒนาชนบทนั้น ปัจจุบันได้ทำการพัฒนาชนบทเป็นการเฉพาะ โดยใช้นโยบาย 4 ประสานคือ มี 4 กระทรวง 4 หลัก ได้แก่ มหาดไทย เกษตรและสหกรณ์ศึกษา สาธารณสุข และนโยบาย 4 ประการคือ การพัฒนาแหล่งน้ำ การพัฒนาเพื่อความมั่นคง การสร้างงานในชนบท (กสช.) และการพัฒนาชนบทยากจน ซึ่งทั้ง 4 กระทรวงหลักนี้ จะส่งบุคลากรไปทำงานบริหารในระดับต่ำ เช่น ระดับอำเภอ และตำบล ในการวางแผนนี้จะทำการวางแผนแบบผสมผสานใน 3 ด้าน คือ ด้านระดับการวางแผน ระหว่างสาขาหรือแผนงาน และในระดับพื้นที่ปฏิบัติการ หรือประชากรกลุ่มต่าง ๆ ระหว่างชนบทที่ยากจนและชนบททั่ว ๆ ไป ส่วนการปฏิบัติการตามแผนของการพัฒนาแบบผสมผสาน ขึ้นอยู่กับการจัดรูปองค์กรและการวางระบบการบริหารรวมทั้งประสานงานระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ในทุกระดับ ได้แก่ การประสานงานระดับส่วนกลาง การประสานงานระดับท้องถิ่น ประสิทธิภาพของระบบองค์การเพื่อการพัฒนาชนบท การสนับสนุนด้านงบประมาณ และการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาชนบท นอกจากนี้แล้วลักษณะของโปรแกรมการพัฒนาชนบทของชาติในการทำการพัฒนาชนบทไปสู่เป้าหมาย และวัตถุประสงค์ที่วางไว้ จำเป็นต้องมีลักษณะเป็นโครงการผสมระหว่างกิจกรรมต่าง ๆ ในหลายสาขา โครงการพัฒนาจึงต้องประกอบด้วยสาขาต่าง ๆ ได้แก่ ด้าน

เศรษฐกิจ ซึ่งมีสาขาย่อย ๆ ด้านการเกษตรและนอกสาขาเกษตร ด้านสังคม แบ่งเป็น แผนกำลังคน การศึกษา และสาธารณสุข ด้านการเมือง แบ่งเป็นสถาบันราชการ และสถาบันประชาชน ด้านกายภาพ แบ่งสาขาเป็นโครงสร้างพื้นฐาน เช่น สาธารณูปโภค สาธารณูปการ และสาขาสิ่งแวดล้อม โครงการต่าง ๆ เหล่านี้จะส่งผลกระทบต่อพื้นที่ชนบทหลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน ค่านิยมและทัศนคติของชาวชนบท ความสะดวกสบายในการเข้าถึงหมู่บ้านหรือชุมชน อาจกล่าวได้ว่าการวางแผนในระดับชาตินั้นจะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมของชนบท

การเชื่อมโยงระหว่างหมู่บ้านกับระบบใหญ่อีกช่องทางหนึ่งคือผ่านระบบการค้า ชนบทจะเป็นตลาดสำหรับการผลิตทางอุตสาหกรรมทั้งทางด้านการลงทุน การบริโภคน การค้าส่ง และการค้าปลีก ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการกระจายผลผลิตไปสู่พื้นที่ชนบท การค้าในชนบทมีไม่มากนักส่วนมากจะเป็นการค้าปลีกแบบง่าย ๆ ตั้งแต่การขายผลิตผลจากการเกษตรในตลาดของหมู่บ้านซึ่งอาจจะ เป็นตลาดชั่วคราวหรือตลาดถาวร หรือพื้นที่ชนบทใดที่มีระบบการคมนาคมขนส่งเข้าถึงลักษณะของการค้าจะเป็นการค้าเร่ ซึ่งนำสินค้าจากชุมชนศูนย์กลางหรือจากตัวเมืองเข้าไปขายยังชนบท นอกจากนี้แล้วยังมีการขายผลิตผลหลัก ๆ เช่น ข้าวโพด มันสำปะหลัง ฯลฯ โดยผ่านระบบพ่อค้าคนกลางซึ่งเข้ามารับซื้อถึงพื้นที่ หรืออาจจะมีการรวมกันขายโดยผ่านกลุ่มสหกรณ์ ไม่ว่าจะเป็นการค้าในรูปแบบใดก็ตามย่อมก่อให้เกิดการเชื่อมโยงระหว่างหมู่บ้านกับระบบอื่น ๆ

ในจังหวัดชลบุรีนั้น ชุมชนชนบทจะเชื่อมโยงหรือมีการติดต่อกับระบบที่ใหญ่กว่า หรือชุมชนศูนย์กลางต่าง ๆ โดยผ่านทั้ง 2 ช่องทางดังกล่าวข้างต้น แต่ความสัมพันธ์ระหว่างกันจะมากน้อยไม่เท่ากัน ทั้งนี้เพราะระยะทางตลอดจนระยะเวลาในการเดินทางหรือเรียกว่าความสะดวกในการเข้าถึงพื้นที่ที่มีความแตกต่างกันไป แล้วแต่สภาพทางภูมิศาสตร์และพาหนะที่ใช้ในการเดินทาง และเนื่องจากจังหวัดชลบุรีมีความเจริญทางด้านระบบคมนาคมขนส่งค่อนข้างสูง การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างหมู่บ้านกับระบบใหญ่กว่า หรือการผูกพันในแนวตั้งจึงได้นำความสะดวกในการเข้าถึง (accessibility) มาศึกษาความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้

โครงการศึกษาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมของ
ชุมชนชนบทในจังหวัดชลบุรี

จากการศึกษาในบทที่ 2 ซึ่งอธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของชุมชนในประเทศกำลังพัฒนา และแนวความคิดหลักในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของชุมชนคือ แนวความคิดสองขั้ว (The Bipolar Approach) และแนวความคิดระบบสังคม (Social-System Approach) รวมทั้งการศึกษาลักษณะของสังคมชนบทในจังหวัดชลบุรีทางด้านนิเวศวิทยา ลักษณะทางด้านเศรษฐกิจ ลักษณะทางด้านสังคม และลักษณะทางด้านการบริหารของหมู่บ้าน ตลอดจนการเชื่อมโยงกับระบบใหญ่ จากการศึกษาเหล่านี้ทำให้ทราบพื้นฐานที่สำคัญของชุมชนชนบทในจังหวัดชลบุรี และสามารถนำมาประกอบการพิจารณาในการกำหนดโครงสร้างของการศึกษาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมของชุมชนชนบทในจังหวัดชลบุรีครั้งนี้ ซึ่งโครงสร้างของการศึกษาจะแสดงให้เห็นดังแผนภาพที่ 3.4

โดยอาศัยทฤษฎีวิวัฒนาการทางสังคม อาจกล่าวได้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของชุมชนชนบทในจังหวัดชลบุรีนั้นเป็นการเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่ค่อยเป็นค่อยไป โดยมี การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมของชุมชนจากแบบง่าย ๆ ไปสู่โครงสร้างที่ซับซ้อนมากขึ้น และความซับซ้อนก็คือความซับซ้อนทางกิจกรรมต่าง ๆ ขององค์กรทางสังคมที่มีความจำเป็นต่อการดำรงอยู่ของชุมชนหรือสังคม และถ้าเป็นการเปลี่ยนแปลงตามแนวความคิดแบบระบบสังคม จะหมายถึง การที่ชุมชนมีการเคลื่อนไหวเข้าสู่สภาวะที่ซับซ้อน และสามารถปรับตัวได้ดีขึ้น โดยการเคลื่อนไหวนี้จะผ่าน 2 กระบวนการ คือ การแยกย่อยของโครงสร้างและหน้าที่ (Differentiation) และการผสมผสาน (Integration) กระบวนการแยกย่อยของโครงสร้างและหน้าที่ของชุมชนนั้น จะแบ่งเป็นการแยกย่อยของโครงสร้าง และหน้าที่ทางด้านเศรษฐกิจ และทางสังคมและทางด้านการเมืองหรือการบริหาร แต่ในด้านการเมืองหรือการบริหารนั้น ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีการปกครองแบบรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางอย่างมาก ถึงแม้ว่าจะมีระบบการกระจายอำนาจการบริหารไปสู่ท้องถิ่นก็ตาม แต่จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่าระบบการบริหารราชการส่วนท้องถิ่นนั้นไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ผลก็คือท้องถิ่นยังคงขาดอิสระในการปกครองตนเอง ขาดอำนาจในการตัดสินใจ ทั้งนี้เพราะส่วนกลางหรือ

รัฐบาลยังคงมีอำนาจในการกำหนดนโยบายต่าง ๆ อยู่ นอกจากนี้ยังมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในระดับชาติ ซึ่งเป็นกรอบของการพัฒนาในทุกๆระดับ ตั้งแต่ระดับชาติจนถึงระดับหมู่บ้าน ด้วยเหตุนี้ทำให้ ลักษณะทางด้านการเมือง หรือการบริหารในระดับหมู่บ้านชนบทเหมือนกันทั้งประเทศ จึงอาจกล่าวได้ว่าไม่มีความแตกต่างกันทางด้านการแยกย่อยของโครงสร้างและหน้าที่ทางด้านการเมือง หรือการบริหาร เพราะฉะนั้นในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมของชุมชนชนบทในจังหวัดชลบุรี ในด้านการแยกย่อยของโครงสร้าง และหน้าที่จะพิจารณาเฉพาะด้านเศรษฐกิจและสังคมเท่านั้น โดยที่การแยกย่อยของโครงสร้างและหน้าที่ทางด้านเศรษฐกิจของชุมชนจะหมายถึงการกระจายของหน้าที่และความชำนาญพิเศษต่าง ๆ ทางด้านเศรษฐกิจของหมู่บ้าน ซึ่งจะเปลี่ยนแปลงจากแบบง่าย ๆ ไปสู่รูปแบบที่มีความซับซ้อนมากขึ้น ของกิจกรรมทางด้านการผลิต การกระจายผลผลิตและการบริโภคสินค้าและบริการของชุมชน หรือหมู่บ้าน ส่วนการแยกย่อยของโครงสร้างและหน้าที่ทางสังคมของชุมชนจะหมายถึง การกระจายหน้าที่และความชำนาญพิเศษทางสังคมของหมู่บ้าน เช่น เกี่ยวข้องกับการทะนุบำรุงความสัมพันธ์ รูปแบบของค่านิยม และการอยู่ดีกินดีทางสังคมของสมาชิกภายในชุมชนหรือหมู่บ้านนั้น ๆ โดยจะเปลี่ยนแปลงจากแบบง่าย ๆ ไปสู่ความซับซ้อนเช่นกัน

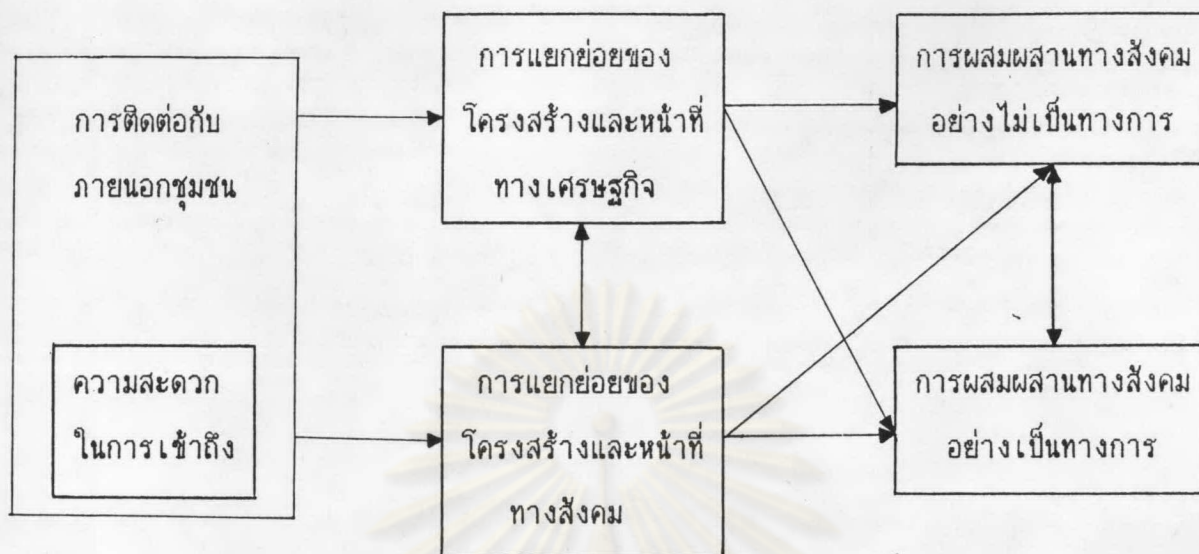
การแยกย่อยของโครงสร้างและหน้าที่ทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนย่อมมีความสัมพันธ์ต่อรูปแบบของการผสมผสานกันทางสังคมอย่างแน่นนอน ซึ่งอาจจะเป็นการผสมผสานกันอย่างเป็นทางการ หรือไม่เป็นการแล้วแต่ว่าชุมชนนั้นมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมในระดับไหน การผสมผสานทางสังคมของชุมชนชนบทของไทยโดยทั่วไป อาจแสดงให้เห็นจากพลังบางอย่างที่ประสานหรือเชื่อมส่วนต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นสมาชิกหรือองค์กรของชุมชนเข้าด้วยกัน พลังนี้อาจสังเกตได้จากการมีอยู่ของสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น เหตุการณ์ ประชามติ กิจกรรม และสถาบันที่เป็นกลไกที่ทำให้เกิดแรงประสานนี้ในชุมชน ในขณะที่ชุมชนมีการแยกย่อยของโครงสร้างและหน้าที่ทางสังคมในระดับต่ำ ก็มีความสัมพันธ์กับการผสมผสานทางสังคมในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ และเมื่อชุมชนมีการพัฒนาการแยกย่อยทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนซับซ้อนมากขึ้น ชุมชนนั้น ๆ จะมีการพัฒนากลไกทางด้านการผสมผสานให้เป็นทางการหรือมีรูปแบบมากขึ้น เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากรัฐบาลซึ่งได้พยายามกระตุ้นให้ชาวชนบทร่วมมือกันพัฒนาชุมชนหรือหมู่บ้านของตน ส่งเสริมการ

รวมกลุ่มเพื่อรักษาความปลอดภัยของชุมชน หรือเพื่อการพัฒนาชุมชน ฯลฯ เหล่านี้เป็นต้น ทั้งนี้ เพราะความสัมพันธ์ของชาวชนบทนั้นค่อนข้างจะไม่เป็นทางการ และเป็นความสัมพันธ์ในลักษณะ ปฐมภูมิ ซึ่งหมายถึงสมาชิกในชุมชนจะรู้จักกันโดยทั่วหน้า มีความสนิทสนม ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เสมือนเป็นญาติพี่น้อง แต่เมื่อชุมชนชนบทได้เปลี่ยนแปลงเข้าสู่ลักษณะที่ซับซ้อนมากขึ้น เช่น เกิดขึ้นในด้านหน้าที่ต่าง ๆ ที่สำคัญของชุมชน อันได้แก่ การผลิต การกระจายผลผลิต และการบริโภค การเรียนรู้ระเบียบสังคม การมีส่วนร่วมในสังคม และการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในระหว่างสมาชิกของชุมชน ก็จะคาดหวังได้ว่าการผสมผสานทางสังคมอย่างไม่เป็นทางการจะ เริ่มลดลงหรือคลายลง และพัฒนาเข้าสู่การผสมผสานทางสังคมในลักษณะที่เป็นทางการมากขึ้น

ส่วนลักษณะของชุมชนชนบทของจังหวัดชลบุรี ในด้านการเชื่อมโยงกับระบบที่ใหญ่กว่า หรือการติดต่อกับภายนอกชุมชนจะหมายถึงความสัมพันธ์ของหน่วยย่อย ๆ ในระบบชุมชนกับระบบที่ใหญ่กว่า ซึ่งโดยลักษณะต่าง ๆ ของชุมชนชนบทในจังหวัดชลบุรีชี้ให้เห็นว่าระบบการคมนาคมขนส่งและการติดต่อสื่อสาร มีบทบาทที่สำคัญมากในการสร้างความเชื่อมโยงระหว่างชุมชนชนบทและระบบใหญ่กว่าหรือศูนย์กลางที่เกี่ยวข้อง ซึ่งในที่นี้จะนำความสะดวกสบายในการเข้าถึงเป็นหลักในการศึกษาความสัมพันธ์ดังกล่าว

จากแนวความคิด ทฤษฎี และการศึกษา ตลอดจนเหตุผลต่าง ๆ สามารถตั้งข้อสมมติฐานเพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของการแยกย่อยของโครงสร้างและหน้าที่ทางเศรษฐกิจ การแยกย่อยของโครงสร้างและหน้าที่ทางสังคม การผสมผสานทางสังคม และความสัมพันธ์ระหว่างการแยกย่อยของโครงสร้างและหน้าที่ทางเศรษฐกิจและสังคม การผสมผสานทางสังคมกับการติดต่อกับภายนอกชุมชน โดยความสัมพันธ์นี้นำมาสร้างเป็นแบบจำลองของการศึกษาได้ดังรูป 3.4

แผนภาพ 3.4 แบบจำลองการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมของชุมชนชนบทในจังหวัดชลบุรี

ข้อสมมติฐานต่าง ๆ จะเป็นดังนี้ คือ

สมมติฐานข้อ 1 ความสัมพันธ์ระหว่างการแลกเปลี่ยนของโครงสร้างและหน้าที่ทางเศรษฐกิจและการแลกเปลี่ยนของโครงสร้างและหน้าที่ทางสังคมเป็นความสัมพันธ์ทางบวก

สมมติฐานข้อ 2 ความสัมพันธ์ระหว่างการแลกเปลี่ยนของโครงสร้างและหน้าที่ทางเศรษฐกิจและการผสมผสานทางสังคมอย่างเป็นทางการเป็นความสัมพันธ์ทางบวก

สมมติฐานข้อ 3 ความสัมพันธ์ระหว่างการแลกเปลี่ยนของโครงสร้างและหน้าที่ทางสังคมและการผสมผสานทางสังคมอย่างเป็นทางการเป็นความสัมพันธ์ทางบวก

สมมติฐานข้อ 4 ความสัมพันธ์ระหว่างการแลกเปลี่ยนของโครงสร้างและหน้าที่ทางเศรษฐกิจกับระยะทางและเวลาในการเดินทางเป็นความสัมพันธ์ทางลบ

สมมติฐานข้อ 5 ความสัมพันธ์ระหว่างการแลกเปลี่ยนของโครงสร้างและหน้าที่ทางสังคมกับระยะทางและเวลาในการเดินทางเป็นความสัมพันธ์ทางลบ

สมมติฐานข้อ 6 ความสัมพันธ์ระหว่างการผสมผสานทางสังคมอย่างเป็นทางการกับความระยะทางและเวลาในการเดินทางเป็นความสัมพันธ์ทางลบ